

dossier:

bratovštine na hrvatskim prostorima

UDK: 949.75 "14"
Izvorni znanstveni rad

TRAGOM GROBNICE HRVATSKE BRATOVŠTINE U NORTH STONEHAMU KRAJ SOUTHAMPTONA U ENGLESKOJ

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

Tema rada nadgrobni je natpis bratovštine hrvatskih pomoraca u North Stonehamu kraj Southamptona. Ploča se vjerojatno prvotno nalazila u southamptonskoj crkvi sv. Marije, odakle je sredinom XVI. stoljeća prenesena u crkvu sv. Nikole u North Stonehamu. Natpis iz 1491. svjedoči da su je podigli članovi udruge Scuola degli Schiavoni, osnovane u Mlecima sredinom XV. stoljeća.

Hrvatsko-engleske povijesne veze datiraju još od razdoblja ranoga srednjega vijeka. Prve doticaje između britanskoga otoka i hrvatskoga prostora prenosili su i širili srednjovjekovni putnici – hodočasnici i trgovci. Zarana se bilježe i različite kulturne, znanstvene i crkvene veze, uspostavljane posredstvom znamenitih osoba.¹ Tako je, primjerice, »pionir hrvatske i europske znanosti« – Istranin Herman Dalmatin (oko 1110.–1154) – niz godina prijateljevao s Englezom Robertom iz Kettona, s kojim je proputovao zemlje sjevernoga Sredozemlja i ostvario plodonosnu znanstvenu i prevodilačku suradnju. Potkraj XII. stoljeća (oko 1192.) vjerojatno se zbilo putovanje kralja Rikarda I. Lavljeg Srca kroz Dalmaciju. Ondje je – prema pisanju kroničara i putopisaca – doživio brodolom te se sklonio u jedan grad – vjerojatno Zadar ili Dubrovnik. Uz priču o mogućem boravku Rikarda Lavljeg Srca u Dubrovniku, vezuje se i sudbina dubrovačkoga biskupa Bernarda, koji je početkom XIII. stoljeća (1203.) imenovan biskupom Carlislea. Osamdesetih godina XIV. stoljeća u Splitu je boravio Gvalterije – učenik vjerskoga reformatora Johna Wycliffa – te svojim propovijedima poticao otpor puka protiv vlasti i Crkve.²

¹ O hrvatsko-engleskim povijesnim i kulturnim vezama vidi: R. FILIPOVIĆ, *Englesko-hrvatske književne veze*, Zagreb, 1972. (dalje: FILIPOVIĆ 1972.); V. KOSTIĆ, *Kulturne veze između jugoslavenskih zemalja i Engleske do 1700. godine*, Posebna izdanja SANU, sv. 458, Beograd, 1972. (dalje: KOSTIĆ 1972.); ISTI, *Dubrovnik i Engleska 1300–1650, isto*, sv. 488, 1975. (dalje: KOSTIĆ 1975.); *Dubrovnik's Relation with England. A Symposium* (April 1976), edit. by R. FILIPOVIĆ i M. PARTRIDGE, Zagreb, 1976.; I. MARDEŠIĆ, *Hrvatska/Velika Britanija. Povijest kulturnih i književnih veza* (dvojezično hrvatsko-englesko izdanje), Zagreb, 1995. Vidi i kratak tekst R. FILIPOVIĆA u Enciklopediji Jugoslavije, sv. II, Zagreb, 1982., str. 474–476.

² I. MARDEŠIĆ, *nav. dj.*, str. 10–20; Ž. DADIĆ, *Herman Dalmatin*, Zagreb, 1996.; J. LUČIĆ, *O najranijim vezama Dubrovnika s Engleskom i Španjolskom*, u: *Dubrovačke teme*, Zagreb, 1991., str. 474–499; M.

Tijekom idućih stoljeća, poglavito na izmaku srednjega vijeka, putovanja i boravak Hrvata u engleskim gradovima bit će sve učestaliji i raznovrsniji. Prva intenzivnija etapa hrvatsko-engleskih odnosa i poglavito prisutnosti Hrvata u tamošnjim gradovima vezuje se uz njihovu službu u mletačkoj trgovačkoj mornarici. Poznato je da su već od početka XIII. stoljeća konvoji mletačkih trgovačkih brodova – zvanih flandrijske galiije (*galere di Flandra*) – bili vodeći posrednici u trgovačkoj razmjeni između Istočne i Zapadne Europe.³ Konvoji, sastavljeni od više velikih galiija, polazili su iz Mletaka na zapad natovareni istočnjačkim začinima, grčkim vinima, luksuznom robom i mletačkim gotovim tkaninama. Sa zapada su uvozili flandrijsku manufakturnu robu i englesku vunu (kariseje) potrebnu za razvijenu mletačku tkalačku industriju. Konvoji su polazili na plovidbu početkom ožujka. Plovili su duž jadranske obale prema Grčkoj; na Krfu, Kreti i Zakintu (Zákinthos) tovarili su slatka grčka vina i suho grožđe; odatle su skretali na zapad prema Siciliji i pristajali u Messini i Palermu. Put je dalje tekao prema luci Aigues Mortes u Provansi i prema Balearskom otočju, gdje su se zalihe hrane i vode obnavljale na Palma De Mallorci ili Ibizi. Kroz Gibraltar su dospijevali u Atlantik te se u luci Cádiz pripremali za posljednji i najopasniji dio putovanja. Ruta je dalje tekla pokraj rta sv. Vincenta u Portugalu, uz pristajanje u Lisabonu, te kraj rta Finisterre na sjeverozapadnom dijelu španjolske obale. U La Mancheu flota se razdvajala: veći dio (redovito s kapetanovom galijom) plovio je u flandrijske luke (Antwerpen, Amsterdam, Brugge), a ostatak u južnoengleske gradove (poglavito u Southampton). Nakon obavljanja trgovačkih poslova u lukama, galiije su se sastajale u Southamptonu ili Sandwichu te se istim pomorskim putem vraćale u Mletke. Putovanja su trajala mjesecima, a »engleski« dio flote ostajao je u tamošnjim lukama i do dvadesetak dana. Kada su flandrijske galiije tek počele ploviti u engleske luke, najčešće mjesto konačnog pristajanja brodova bio je London. Ploveći uz ušće Temze, brodovi su pristajali nedaleko od Towera, gdje se – nazvano prema mletačkome brodovlju – nalazilo »pristanište galiija« (*Galley Key*). Od pristaništa su vodile ulice u trgovačke četvrti grada, ponajprije u Lombardijsku ulicu (*Lombard Street*), u kojoj su živjeli i poslovali trgovci i novčari iz sredozemnih gradova. Poslovne aktivnosti stranaca često je ometalo lokalno žiteljstvo, ponajprije domaći trgovci, koji su željeli spriječiti nadmoćno suparništvo poslovnih ljudi s mletačkih galiija. Nakon teških izgređa 1456. i 1457. godine – kad su napadnuti talijanski trgovci u Lombardijskoj ulici – mletačka je vlada odlučila premjestiti središte trgovačke djelatnosti u Southampton, koji je i dotad bio korišten kao usputna luka, ali i kao završna točka putovanja engleskog dijela konvoja. Iako odnosi s domaćim stanovništvom nisu ni tu uvijek bili besprijekorni, mogućnost slobodnijega trgovačkog djelovanja bila je veća, te od druge polovice XV. stoljeća Southampton postaje vodeća luka talijanskih (mletačkih, genovskih, firentinskih, lombardijskih i dr.) trgovaca u Engleskoj. Takav položaj imat će Southampton čitavo jedno stoljeće, da bi od sredine XVI. stoljeća primat bio ponovno vraćen Londonu. U southamptonskoj luci također se nalazilo pristanište na-

BRANDT, *Wycliffova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem 14. stoljeća*, Zagreb, 1955.

³ O mletačkoj pomorskoj trgovini s Engleskom vidi u: A. A. RUDDOCK, *Italian Merchants and Shipping in Southampton 1270–1600*, Southampton, 1951.; F. C. LANE, *Storia di Venezia*, Torino, 1991., str. 141–184.

zvano po mletačkim galijama (*Galley Key*). Talijanski trgovci osnivaju ondje svoje trgovačke kuće i predstavništva, naseljavajući se u trgovačko-poslovne četvrti (*Bugle Street, West Street, West Gate* i dr.) u blizini župnih crkava sv. Ivana i sv. Mihovila. Mlečani su u Southamptonu imali i svoga vicekonzula, kojega je imenovao mletački Senat kako bi nadzirao poslovanje i sporove između svojih trgovaca. Iz Southamptona trgovci su putovali rijekama ili kopnenim putovima do Winchestera, Londona i drugih južnoengleskih trgovačkih gradova. Tijekom boravka galije u luci, kapetani su ostajali na brodovima, dok su mornari i veslači tražili smještaj u privatnim kućama u gradu. Takav je propis odredila gradska uprava nastojeći nadzirati boravak i ponašanje stranih pomoraca. Gradska uprava donosila je niz drugih propisa kojima se određivao položaj stranaca, ograničavala njihova trgovina na malo i kretanje izvan grada (pokušaji zabrane trgovanja na lokalnim sajmovima) te propisivali carinski nameti na uvezenu i izvezenu robu. Popisi članova posada flandrijskih galija, koji su plaćali lokalne namete na robu, važan su izvor za poznavanje narodnosne strukture posada mletačkih galija te nepobitno svjedočanstvo o iznimno velikom broju pomoraca s istočnojadranske obale. Jedan od prvih hrvatskih pomoraca koji se spominje u Southamptonu jest Blaž Zadranić (*Blasius de Jar*), član posade galije mletačkoga plemića Pietra Balbija 1396. godine. Blaž u svoje ime i ime još 25 sudrugova s galije prijavljuje carinskim službenicima raznu robu (začini, ulje, staklo, sapun, platno, svila, suho grožđe, šljive, vosak i dr.) u vrijednosti većoj od 500 funti (oko 3.000 mletačkih dukata).⁴ U XV. stoljeću broj Hrvata spomenutih u southamptonskim carinskim knjigama mnogo je veći. Godine 1436. spominje se Zadranić Lucijan (*Lucyen de Jarre*), a 1444. Barani Damjan i Nikola – članovi posade na galiji Luce Bemba. Godine 1458. zabilježen je na više mletačkih galija niz hrvatskih pomoraca: Kotorani Andrija, Ivan, Nikola, Pavao i Rado; Zagrepcani Andrija, Juraj i Toma; Mihovil i Stjepan iz Šibenika; Petar Splićanin; Juraj i Marko iz Dubrovnika; Petar s Lopuda i drugi. Godine 1463. na galiji Lodovica Gradeniga zabilježeni su Juraj i Ivan iz Kotora, a na brodu Domenica Trevisana Bračanin Jakov, Šibenčanin Pavao, Juraj iz Dubrovnika i Alegreto iz Budve. Galija Marca Trevisana 1471. godine kraće se vrijeme zadržala u Southamptonu, a na njoj su spomenuta petorica pomoraca iz Bara (Juraj, Nikola, Petar, Rado i Stjepan), četiri Kotorana (Božidar, Mihovil, Nikola i Rado) te dva skadarska mornara.⁵ Posebno je vrijedan popis članova posada na mletačkim galijama iz 1504.–1505. godine, prema kojem je vidljivo da su velik dio posade galija činili Hrvati.⁶

Pomorci su tijekom boravka u luci provodili vrijeme na različite načine. Neki su malim brodićima s galije plovili rijekom Itchen do Winchestera te na tamošnjem sajmu prodavali svoju i kupovali englesku robu. U tim su ih pokušajima nerijetko sprječavali drumski razbojnici (u prepadu 1499. godine ubijena su dva pomorca koja su trgovala u južnoengleskim selima). Neki su mornari koristili višednevno zadržavanje galija za posjet hodoča-

⁴ KOSTIĆ 1975., str. 56; I. MARDEŠIĆ, *nav. dj.*, str. 35.

⁵ KOSTIĆ 1975., str. 56–60.

⁶ Spominju se Kotorani Blaž, Damjan, Ivan, Nadal, Pavao, Petar i Stjepan; Budvani Juraj i Nikola; Zadranić Grgur, Ivan, Juraj i Šimun; Splićanin Nikola i Pavao te Šibenčanin Petar (KOSTIĆ 1975., str. 467–484).

sničkim svetištima u Canterburyju (pa čak i španjolskom svetištu Santiago de Compostela). Nevoljko gledajući na takva izbijanja svojih pomoraca, mletačka je vlast još 1398. zabranila odlazak u hodočašća tijekom boravka galija u engleskim lukama. Poneki član posade bavio se u Southamptonu manjim obrtnim djelatnostima. Tako su 1484. godine gradske vlasti – na tužbu udruge tamošnjih krojača – zabranile Zadraniu Ivanu, Baraninu Nikoli i Mihovilu iz Dubrovnika da izradbom odjeće konkuriraju tamošnjim obrtnicima te im je naređeno da izrađuju samo tkanine potrebne za posade galija. Na posljetku, veći dio vremena mornari su provodili u southamptonskim krčmama, u kojima je nerijetko dolazilo do sukoba s lokalnim pučanstvom.⁷

Primat southamptonske luke trajao je do sredine XVI. stoljeća. Poslije, kad se razvija i osamostaljuje engleska trgovačka flota, a kralj Henrik VIII. donosi odredbe o ograničavanju izvoza engleske vune (zbog narastajućih potreba sve snažnije domaće tekstilne industrije), središte trgovačko-novčarskog poslovanja ponovno se vraća u London. Mijenjaju se i plovidbeni pravci te gradovi Winchester i Southampton sve više ostaju izvan dohvata stranih brodova. U isto vrijeme mletački primat u trgovačkoj razmjeni s Engleskom preuzima Dubrovnik, čiji poduzetnici već potkraj XV. i posebno početkom XVI. stoljeća imaju u londonskom poslovnom životu zapaženu ulogu.⁸ Dubrovčani u Englesku izvoze vina (grčka, španjolska), sapun, vosak, začine, sagove, suho grožđe i manje količine egzotičnih proizvoda iz afričkih luka, a izvoze (u turske zemlje i na Balkan) gotove domaće tekstilne proizvode, što je posebno odgovaralo engleskoj vanjskotrgovačkoj politici, koja je nastojala iskoristiti jak zamah domaće tekstilne industrije. Važno svjedočanstvo o dubrovačkom proboju na londonsko tržište zabilježeno je 1512. godine, kad trgovci Nikola Sorkočević i Federik Menčetić stječu od kralja Henrika VIII. dozvolu za izvoz 10.000 kariseja (oko 150.000 metara vunene tkanine), uz uvjet da isporučenu robu plate u roku od tri godine. U isto vrijeme djeluju u Londonu dvije dubrovačke trgovačke kuće koje se bave uvozno-izvoznim poslovima, te čine nemale smetnje dotad neprijepornomu mletačkom monopolu.⁹ U Londonu Dubrovčani prebivaju u uskom prostoru omeđenom Ulicom Temze, Towerom i Lombardijskom ulicom. Riječ je o četvrti naseljenoj trgovcima iz Sredozemlja i poznatoj po prostranim kućama i velikim vrtovima. Neki su Dubrovčani ostajali u gradu na Temzi veći dio života, a nakon smrti sahranjeni su u tamošnjim crkvama.¹⁰ Zlatno

⁷ Izvode iz knjiga gradske riznice u Southamptonu o kaznama za izgrede u kojima su sudjelovali naši pomorci (pretežito Dubrovčani) u razdoblju od 1491. do 1554. godine, objavio je V. KOSTIĆ (1975., str. 485–486).

⁸ Osim u prethodnim djelima, o Dubrovčanima u južnoj Engleskoj, poglavito u Londonu, vidi i: I. MITIĆ, *Brodovi Dubrovačke Republike u lukama Sjeverne Evrope*, Naše more, god. XIII, br. 1–2, Dubrovnik, 1966., str. 32–33; M. PARTRIDGE, *Odnosi Dubrovnika s Londonom u vrijeme Marina Držića (1508–1567)*, u: *Marin Držić. Zbornik radova*, Zagreb, 1969., str. 28–32; V. KOSTIĆ, *Iz života Dubrovčana u Londonu u prvoj polovici XVI. veka*, Anali FF u Beogradu, sv. X, Beograd, 1970., str. 163–185; V. FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika do 1808*, sv. 1–2, Zagreb, 1980.; F. BARAS, *Dioklecijan i Hrvati na Temzi. Srično pojde u Angliju ...*, Večernji list, Zagreb, 15. IX. 1996., str. 18.

⁹ Najuspješniji dubrovački trgovci u Londonu u prvoj polovici XVI. stoljeća pripadali su obiteljima Brailović, Bunić, Gradić, Gučetić, Gundulić, Menčetić, Restić i Sorkočević.

¹⁰ U crkvi sv. Olafa u Hart Streetu u londonskom Cityju pokopan je Matija Bobaljević, a nadgrobni natpis postavio je 1567. godine Nikola Gučetić (*Mattheo Babalio (sic) Nobili Ragusino, pietate ac probitate insigni, immaturaque morte vitu defuncto, anno aetatis suae 27. Domini vevo, 1567. Mens Junio*). Drugi natpis u crkvi

doba dubrovačke trgovine s Engleskom potrajat će do sredine XVI. stoljeća i pripada vremenu vladavine kralja Henrika VIII. (1509.–1547.), koji je iznimno poticao englesku privrednu razmjenu s Dubrovačkom Republikom. Trajni spomen dubrovačke nazočnosti u engleskim lukama zabilježen je u nazivu za velike jedrenjake (karake), koje su Englezi upravo prema Dubrovniku (*Arragouse, Aragouse, Aragusa*) prozvali *argosy*.¹¹

***

Jedno od malobrojnih svjedočanstava nazočnosti hrvatskih pomoraca u srednjovjekovnoj Engleskoj sačuvano je u malome mjestu North Stoneham, oko šest kilometara od Southamptona. U tamošnjoj (sada anglikanskoj) crkvi sv. Nikole nalazi se nadgrobna ploča od crnog mramora (duga oko 2 m, široka 1,25 m). Na rubu, okružen crtama, sačuvan je natpis pisan latinskim i talijanskim jezikom: *ANNO DOMINI M.CCCC.LXXXXI. SEPULTVRA DE LA SCHOLA DE SCLAVONI*. U četiri ugla ploče nalaze se simboli četiriju evanđelista: anđeo sv. Mateja (gornji desni ugao), krilati vol sv. Luke (donji desni), orao

sv. Andrije u Leadenhallu u Cityju glasi: *Nicholai de Nale Ragusini, caro in hoc tumultu repulverescit, spiritus ad coelum reversus reasumptionem carnis expetat obiit die 1. januar 1566. A nativitate vixit, an 50. mens 7. dies 29. Augustinus amantissimo fratri moerens ponere curavit* (FILIPOVIĆ 1972., str. 321).

¹¹ Dubrovačke karake spominje pod tim imenom i W. Shakespeare u djelima *Ukročena goropadnica* i *Mletački trgovac* (J. LUETIĆ, *Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke*, Zagreb, 1984., str. 215).

sv. Ivana (gornji lijevi) i lav sv. Marka (donji lijevi ugao). Središnji ornament izrađen je u obliku štita sa simbolom dvoglavog orla i s cvjetnom dekoracijom uokolo štita. Činjenica da se nadgrobna ploča bratovštine danas nalazi u prilično izoliranom selu North Stoneham – nekada mjestu na važnome trgovačkom putu od Southamptona prema Winchesteru – još je od prošloga stoljeća pobuđivala zanimanje lokalnih proučavatelja povijesne baštine.¹² U engleskoj su se literaturi njome prvi ozbiljnije pozabavili članovi hampshirskog i london-skog društva za proučavanje i zaštitu starina (*Hampshire Field Club, Society of Antiquaries of London*). Tako su George William Minns i George William Kitchin (dekan Winchestera i predsjednik *Society of Antiquaries*) u svojim raspravama, isprva izloženim na godišnjim sastancima njihovih društava, potanko opisali izgled i tadašnje stanje nadgrobne ploče te pokušali razjasniti razloge njezina postavljanja u North Stonehamu.¹³ Te su rasprave važne jer su upozorile na postojanje hrvatske grobnice i potaknule kasnija istraživanja, iako je Kitchin polazio od pogrešne pretpostavke da se ploča oduvijek nalazila u North Stonehamu.¹⁴ Oba autora ispravno povezuju brojnu nazočnost naših pomoraca s mletačkih galija u Southamptonu tijekom XV. stoljeća i vrijeme nastanka njihove grobnice. Jednako tako, upućivanje na postojanje hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima – na koje upozoravaju obojica autora – također je ispravan trag koji upućuje na vjerojatno podrijetlo pomoraca koji su podigli grobnicu. Preuzimajući navode G. W. Minnsa i drugih povjesničara s kraja prošloga i početkom ovoga stoljeća, brojni drugi proučavatelji prošlosti toga kraja upozoravali su i u svojim djelima spominjali nadgrobni natpis u North Stonehamu.¹⁵ Od novijih stranih radova posvećenih nadgrobnoj ploči u North Stonehamu, izdvaja se još i prilog Marzie Passerini Glazel, objavljen u časopisu današnje bratovštine *Scuola Dalmata dei SS Giorgio e Trifone* u Veneciji, te napomene V. Kostića u prethodno spomenutim djelima. Navedeni autori potpuno preuzimaju postojeća, u engleskoj historiografiji prihvaćena tumačenja o podrijetlu i smještaju nadgrobnog natpisa u

¹² Jedan od prvih spomena nadgrobne ploče u North Stonehamu zabilježen je u djelima J. DUTHYJA, *Sketches of Hampshire*, London, 1840., str. 396., i R. BROWNA, *L'Archivio di Venezia con riguardo speciale alla storia inglese*, Venezia, 1868., str. 151.

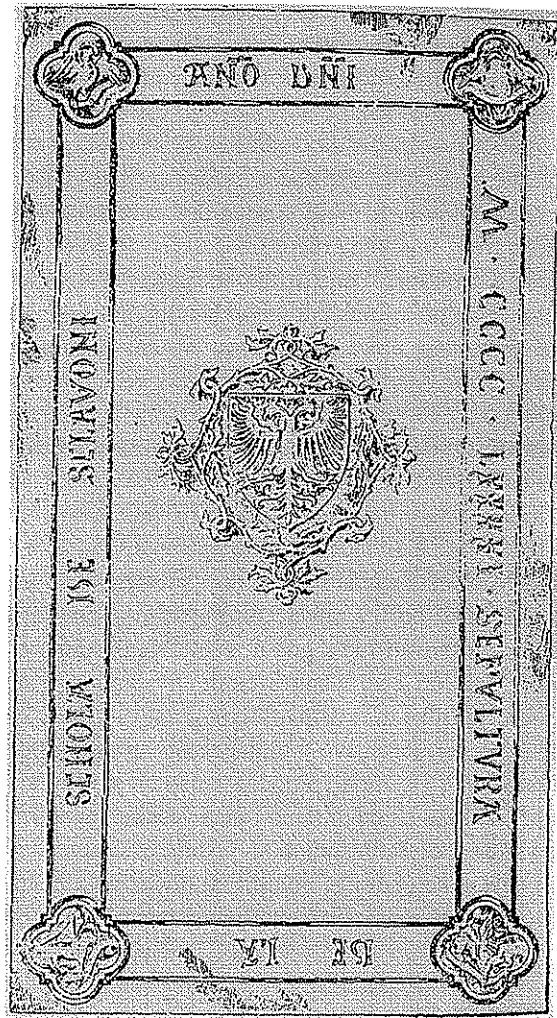
¹³ G. W. MINNS, *The Slavonian Tombstone at North Stoneham. A Chapter in the History of the ancient Commerce of Southampton*, Papers and Proceedings of the Hampshire Field Club, vol. II, part III, for the year 1893., Southampton, 1894., str. 356–364; G. W. KITCHIN, *The Burial-place of the Slavonians in North Stoneham Church*, Archeologia or Miscellaneous Tracts relating to Antiquity published by Society of Antiquaries of London, Second Series, vol. IV, London, 1895., str. 131–138.

¹⁴ G. W. KITCHIN smatra da su zbog negostoljubivosti i netrpeljivosti građana Southamptona prema strancima (takvo ponašanje svojih sunarodnjaka winchesterski dekan žestoko osuđuje) članovi bratovštine grobnicu podigli u North Stonehamu, koji se tada ionako nalazio na važnom prometnom putu prema Winchesteru.

¹⁵ *A General History of Hampshire*, sv. II (*Southampton and Alresford and the adjacent Country*), edit. by T. C. WILLES, London, s. a., str. 114; T. W. SHORE, *A History of Hampshire*, London, 1892., str. 214; *A History of Hampshire and the Isle of Wight*, u: *The Victoria History of the Counties of England*, edit. by W. PAGE, sv. I–V, London, 1903.–1912., knj. III, str. 480; *The Buildings of England – Hampshire and the Isle of Wight*, edit. by N. PERSNER and D. LLOYD, London, 1967., str. 357–358. Vidi i studije o englesko-mletačkoj trgovini: G. SHRANZ, *Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters*, sv. I, Leipzig, 1881., str. 125, bilješka 1; E. GURNEY – SALTER, *Tudor England through Venetian Eyes*, London, 1930., str. 25; A. A. RUDDOCK, *nav. dj.*, str. 132–133.

Southamptonu (isprva), odnosno u North Stonehamu (od sredine XVI. stoljeća).¹⁶ Na poslijetku, potrebno je kazati kako je u hrvatskoj znanstvenoj literaturi spomen bratovštine hrvatskih pomoraca i njihov nadgrobn natpis u North Stonehamu još uvijek gotovo potpuna nepoznata.¹⁷

Na osnovi prethodnih historio-grafskih uradaka, ponajprije onih engleskoga podrijetla, moguće je rekonstruirati nekoliko ključnih događaja koji se odnose na povijest nadgrobnog natpisa u North Stonehamu. Gotovo je sigurno da se ploča isprva nalazila u Southamptonu u kapelici sv. Nikole, smještenoj neposredno uz crkvu sv. Marije izvan srednjovjekovnih gradskih zidina. Crkva sv. Marije bila je najstarija gradska crkva, podignuta u ranoj srednjem vijeku na mjestu saksonskoga grada Hamwica. Zadržala je svoju važnost i u kasnoj srednjem vijeku te predstavljala glavnu gradsku zbornu crkvu. Bila je ujedno i najveća grobišna crkva u gradu, a poznato je da su u nju zalazili trgovci i pomorci s mletačkih galija. Središnjom XVI. stoljeća crkva i kapelica su porušene,¹⁸ a veći dio umjetnina i građevnog

¹⁶ M. PASSERINI GLAZEL, *Sulla pietra tombale di Northstoneham*, Scuola Dalmata dei SS Giorgio e Trifone, sv. 16, Venezia, 1983., str. 25–29; KOSTIĆ 1972., str. 372–379; KOSTIĆ 1975., str. 89–91.

¹⁷ Kraće navode o tome zabilježili su: N. LUKOVIĆ, *Prčanjsko brodarstvo XVIII vijeka*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, sv. 5, Kotor, 1956., str. 106; F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek* (II. izdanje), Zagreb, 1993., str. 375; ISTI, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata 77–20. st.* (II. izdanje), Zagreb, 1996., str. 261; I. MARDEŠIĆ, *nav. dj.*, str. 154. Pomorcima sahranjenima u North Stonehamu posvetio je jednu pjesmu (*Grob hrvatskih mornara*) hrvatski književnik Drago Stambuk (iz zbirke *Croatiam aeternam*, Zagreb, 1991., str. 147).

¹⁸ Obnovljena je tek u XVIII. st., proširena u XIX. stoljeću. Uništena je bombardiranjima u drugom svjetskom

materijala raznesen u druge crkve ili upotrijebljen za javne radove. Vjerojatno je tada nadgrobna ploča hrvatske bratovštine premještena u crkvu sv. Nikole u North Stonehamu – najbližem mjestu u kojem se nalazila crkva s istim titularom – zaštitnikom pomoraca.¹⁹ Isprva je ploča smještena u sjeverni dio crkvene lađe,²⁰ a zatim je premještena na mjesto ispred glavnoga oltara. Godine 1893., na poticaj i uz troškove hampshirskoga Field Cluba te ljubaznošću rektora crkve E. Kenworthya Browna, kameni pod koji je prekrivao ploču preuređen je te je ploča postala dostupna svim posjetiteljima.²¹ Danas je tek djelomično prekrivena sagovima i klupama, ali je – bez većih teškoća – lako dostupna za razgledavanje i istraživanje. Osim nadgrobne ploče, iz southamptonske crkve sv. Marije nisu u North Stoneham premješteni drugi predmeti koji su pripadali bratovštini (primjerice oltar i oltarne slike) te je ploča danas jedini svjedok postojanja udruge hrvatskih pomoraca u južnoj Engleskoj. Pitanje koje je postavljala većina spomenutih autora odnosi se na podrijetlo, nastanak i obilježja hrvatske bratovštine u Southamptonu. Neosporno je – kako se može vidjeti iz prethodne cjeline – da je Southampton bio tijekom više od jednoga stoljeća važna ili (neko vrijeme) vodeća luka za pristajanje mletačkih trgovačkih brodova u južnoj Engleskoj. Isto je tako neupitno da su velik dio brodskih posada činili pomorci s hrvatske obale. Većina njih je prije isplavljanja sa »flandrijskim galijama« neko vrijeme stanovala u Mlecima i bavila se različitim, pretežno pomorskim i obrtničkim poslovima (drvodjeljsko-tesarski obrti u mletačkome arsenalu). Ondje su iseljeni Hrvati – u srcu predjela Castello – osnovali 1451. godine svoju bratovštinu sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*).²² Najveći broj članova činili su pomorci u službi mletačke mornarice, ponajviše s područja Boke te iz dalmatinskih gradova Zadra, Šibenika, Splita i s otoka Brača i Hvara. Izravno svjedočanstvo o uključenosti hrvatskih pomoraca u mletačkoj službi u tamošnju bratovštinu sv. Jurja i Tripuna sadržano je u njihovim oporukama, često pisanim upravo uoči odlaska na dugotrajno i neizvjesno putovanje na zapad. U razdoblju od sredine XV. do kraja šezdesetih godina XVI. stoljeća sačuvano je niz oporuka u kojima osobe – izravno ili neizravno (supruge pomoraca) povezane s mletačkom trgovačkom flotom – spominju svoje članstvo ili vezu s hrvatskom bratimskom udrugom.²³ Upravo zbog hrvatskih pomo-

ratu te ponovno sagrađena 1954.–1956. Vidi: *The Buildings of England – Hampshire and the Isle of Wight*, str. 518–519.

¹⁹ Crkva sv. Nikole trobrodna je građevina s tornjem na zapadnome dijelu. Pregrađena je (1590.–1610.) u stilu zakašnjele gotike, ali je zadržala i elemente prvotne gradnje. U vrijeme pregradnje donesen je i ugrađen na zapadni zid prozor iz neke veće crkve (iz XIII. st.). Crkva je ponovno pregrađena 1826. godine, a u drugom svjetskom ratu oštećena je u bombardiranjima. Vidi: *The Buildings of England – Hampshire and the Isle of Wight*, str. 357–358.

²⁰ Još 1819. godine ploča se nalazila u sjevernom krilu crkve (G. W. MINNS, *nav. dj.*, str. 363).

²¹ Preuređenje poda na kojem se nalazila ploča zabilježeno je u *Proceedings of the Society of Antiquaries of London*, Second Series, vol. XIV (20 April 1893), London, str. 324.

²² O spomenutoj bratovštini pisala sam u radovima: *Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 27, Zagreb, 1994., str. 43–57; *Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika*, *Croatica christiana periodica*, god. XVIII, br. 34, Zagreb, 1994., str. 79–98; *Splićani i hrvatska Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima*, *Mogućnosti*, god. XLII, br. 10–12, Split, 1995., str. 124–131.

²³ *Archivio di Stato di Venezia, Notarile testamenti*, b. 734, br. 226, 16. XII. 1454.; b. 651, br. 143, 25. VII. 1483.;

raca koji su odlazili na dugotrajna, višemjesečna putovanja izvan matične luke, doneseno je u Statutu (mariegola) bratovštine iz 1455. godine nekoliko odredaba. Tako u članku 44 stoji da ako se neki član udruge razboli izvan Mletaka, tada se njegov subrat mora za njega brinuti, nabavljati lijekove i plaćati liječničku skrb. Ako bolesnik premine, bratim se mora pobrinuti za njegovu sahranu. Na povratku u Mletke podnosi upravi bratovštine troškovnik koji je imao tijekom skrbi za preminulog bratima, te mu se svi troškovi nadoknađuju iz zajedničke blagajne. U svezi s čestim putovanjima hrvatskih pomoraca – članova bratovštine – donesena je i odredba (članak 45.) da se svi bratimi koji se nalaze u Mlecima moraju redovito moliti za svu svoju braću koja su *fuora de Venexia in mar et in merchantia*, kako bi ih Bog doveo u sigurne luke i spasio od gusara i razbojnika te na kraju sretno vratio domu.²⁴ Slične odredbe, iako ponešto drukčije u svezi s pokopom bratima preminulih izvan matičnoga grada, sadržane su i u statutima pomorskih bratovština dalmatinskih gradova Kotor, Splita i Zadra.²⁵ Takvi nam podaci, poglavito kad je riječ o hrvatskoj bratovštini u Mlecima, pokazuju kako je briga za posmrtno ostatke pokojnih bratima preminulih izvan matične luke, bila uobičajena praksa u nizu karitativnih dužnosti udruge. Natpis u North Stonehamu – iako se ne navodi puno ime udruge – podosta podsjeća na najčešće korišten naziv za hrvatsku udruhu u Mlecima (*Scuola degli Schiavoni*). Osim toga, takav je naziv bio moguć samo za hrvatske bratovštine nastale izvan domovine, poglavito one duž talijanskoga poluotoka. Kako je – u odnosu na hrvatske bratovštine u nekim drugim talijanskim gradovima (Fermo, Recanati, Ancona) – mletačka udruga bila najbrojnija, može se pretpostaviti vrlo bliska veza između northstonehamskoga natpisa i bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima. Dokaz tome je i činjenica da su u to vrijeme (XV. stoljeće) hrvatski pomorci dospijevali u južnoengleske luke gotovo isključivo kao pomorci u službi mletačkih »flandrijskih galija«. Pitanje koje se postavljalo odnosi se i na stvarnu namjenu nadgrobnih ploče. Manje je vjerojatna mogućnost da je ploča podignuta samo za jednoga pokojnog člana bratovštine ili za manju skupinu pomoraca koji su – iz nepoznatih razloga (bolest, nesreća na moru, razbojstvo) – preminuli u isto vrijeme. Vjerojatnije je ipak riječ o grobnici koju su u Southamptonu podigli hrvatski članovi posada mletačkih galija kako bi – ako nekog subrata zadesi smrt – bio sahranjen dostojno i u skladu sa statutarnim odredbama udruge. Prijenos posmrtnih ostataka u matičnu luku bio je neizvediv. Stoga je brojna i imućno zasigurno dobrostojeća hrvatska kolonija u gradovima južne Engleske željela – poput ostalih nacionalnih skupina prisutnih u engleskim gradovima – trajno osigurati svoje grobišno mjesto. Odabrana je prikladna, pomorcima s

b. 968, br. 322, 12. VII. 1508.; b. 127, br. 738, 7. IX. 1518.; b. 44, br. 422, 6. IX. 1531.; b. 191, br. 664, 13. XI. 1531.; b. 1084, br. 196, 14. IX. 1534.; b. 846, br. 181, 5. VIII. 1567.

²⁴ T. VALLERY, »*La Fraternitate overo la Scuola in honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon*«. *Il primo statuto*, Scuola Dalmata, sv. 11, Venezia, 1978., str. 8.

²⁵ Primjerice, Statut bratovštine kotorskih pomoraca iz 1463. godine propisuje u članku 15. da se – ako je moguće – zapovjednik broda pobrine za prijevoz posmrtnih ostataka pokojnog bratima u Kotor. Za obavljeni trud dobiva tri dukata ako je riječ o prijenosu iz mjesta koje je udaljenije od Hvara s jedne i Drača s druge strane. Ako je mjesto unutar tih granica, dobiva 1,5 dukat (S. MIJUŠKOVIĆ, *Osnivanje bratovštine kotorskih pomoraca i njen statut iz 1463. godine*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, sv. 17, Kotor, 1969., str. 29–30).

mletačkoga područja dobro poznata crkva sv. Marije. Okolnostima je pogodovala i činjenica da je titular tamošnje kapelice (sv. Nikola) također potpuno odgovarao potrebama hrvatskih pomoraca. Na osnovi prethodnog može se smatrati da *Schola de Sclavoni* u Southamptonu vjerojatno nikada nije djelovala kao samostalna bratimska udruga sa svim pripadajućim obilježjima (statut, sjedište u crkvi, upravna tijela, godišnje skupštine, vođene bratimskih knjiga i slično). Za tako nešto broj ondje prisutnih Hrvata bio je premalen i – prije svega – privremeno nazočan. Stoga je grobišno mjesto u kapelici sv. Nikole vjerojatnije pripadalo matičnoj mletačkoj bratovštini iseljenih Hrvata koji su na taj način obilježili svoju nazočnost daleko od svojih matičnih krajeva.

Sporno pitanje na koje se malo tko od spomenutih istraživača detaljnije osvrće – odnosi se na grb urezan u štitu. Dvoglavi orao znak je austrijskih vladara i Svetoga Rimskoga Carstva i teško ga je u prvi tren dovesti u svezu s Hrvatima iseljenim u glavni grad Republike sv. Marka. Ipak, potrebno je uzeti u obzir vrijeme iz kojega potječe natpis (1491. godina) i uklopiti ga u šira onodobna povijesna zbivanja na hrvatskom prostoru. Upravo tijekom druge polovice XV. stoljeća odvijaju se najučestalija hrvatska prekojadranska iseljavanja, a velik dio iseljeničkih skupina čine žitelji iz nemletačkih krajeva koji se tada nalaze pod turskom vlašću. Većina pristupa bratimskoj udruzi iseljenih Hrvata u Mlecima, a mnogi se – u potrazi za sigurnijom egzistencijom – upuštaju na opasne plovidbe »flandrijskih galija« prema zapadu. Uglavnom je riječ o prvoj iseljeničkoj generaciji koja još u cijelosti zadržava svijest o domovinskom i nacionalnom podrijetlu te je moguće da su znamenja (grb) države iz koje potječu zadržali kao posljednju vezu sa starim krajem. Dvoglavi orao toga vremena heraldički je simbol kojega unosi habsburški vladar Maksimilijan I. (1486.–1519.), koji u Požunskom miru 1491. godine obnavlja nasljedni ugovor s češkim i hrvatsko-ugarskim kraljem Vladislavom II. Jagelovićem (nasljedni ugovor sklopio je njegov otac Friedrich III. s hrvatsko-ugarskim kraljem Matijom Korvinom 1463. godine). Maksimilijan je preinačio varijantu dinastičkoga grba iz vremena Albrehta II. (1330.–1358.) i uveo znak dvoglavog orla kao bazičnog simbola njemačkoga carstva.²⁶ Moguće je stoga da su hrvatski pomorci, koji su se u političkom smislu i dalje osjećali vezanima za matičnu domovinu, a stjecajem okolnosti zatekli se daleko od Hrvatske i druge domovine – Venecije – u dalekome južnoengleskom gradu željeli izraziti pripadnost zemljama uz koje ih je vezala životna sudbina. Dvoglavi orlom odredili su povezanost sa habsburškim vladarima, talijansko-latinskim natpisom upozorili na matičnu bratimsku udrugu u Mlecima, a nazivom (*Schola de Sclavoni*) pružili neoborivo svjedočanstvo kako je riječ o pomorcima iz hrvatskih krajeva.

Grobnica hrvatske bratovštine u Southamptonu nije nakon postavljanja korištena tijekom dužega razdoblja. Već početkom idućega stoljeća izrazito opada mletačka trgovina s Flandrijom i južnoengleskim lukama, a tamošnji gradovi Southampton i Winchester gube dotadašnji značaj. Hrvatske posade ondje su sve manje prisutne, a oblici hrvatsko-engleskih

²⁶ V. BRAJKOVIĆ, *Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1995., str. 112–113; B. ZMAJIC, *Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija. Rječnik heraldičkog nazivlja*, Zagreb, 1996², str. 38.

veza višestruko se mijenjaju. Primat tada preuzimaju dubrovački trgovci i poduzetnici, ali središte njihova djelovanja nije Southampton već London. Tragovi hrvatske nazočnosti u Southamptonu postupno se gube, a nakon premještanja nadgrobne ploče u North Stoneham, sjećanje na hrvatske pomorce utonulo je u zaborav. Danas su mramorna nadgrobna ploča i drevna arhivska vrela jedini svjedoci nekada žive hrvatske nazočnosti u južnoj Engleskoj.

Zusammenfassung

DIE SUCHE NACH DER GRUFT DER KROATISCHEN BRUDERSCHAFT IN NORTH STONEHAM BEI SOUTHAMPTON IN ENGLAND

In der Einleitung wird kurz berichtet über kroatisch-englische Kontakte im Mittelalter (Beziehungen zwischen den »Pionieren kroatischer und europäischer Wissenschaft« Hermann aus Dalmatien und Robert aus Ketton; fragliche Ankunft des Königs Richard Löwenherz in Dalmatien; Berufung des Bischofs von Dubrovnik, Bernhard, zum Bischof von Carlisle, u.s.w.). In den folgenden Jahrhunderten sind die Reisen und die Aufenthalte der Kroaten in den englischen Städten immer häufiger und mannigfaltiger. Die erste Etappe der engeren kroatisch-englischen Kontakte, vor allem die Anwesenheit der Kroaten in den englischen Städten, ist verknüpft mit dem kroatischen Dienst in der venetianischen Handelsflotte. Zu dieser Flotte gehörten auch die sog. »flämischen Galeeren«, die in den südünglischen Häfen anlegten. Seit der zweiten Hälfte des 15. Jh-s bis zur Mitte des 16. Jh-s ist Southampton der Haupthafen für die italienischen (Venedig, Genua, Florenz, Lombardei) Händler in England. In der Marienkirche von Southampton gab es auch eine Gruft für die kroatischen Seeleute, die auf venetianischen Schiffen dienten. Die Grabtafel befindet sich jetzt in der Nikolauskirche der benachbarten Ortschaft North Stoneham (wahrscheinlich seit 16. Jht), und die Inschrift aus dem Jahre 1491 zeugt, daß sie durch die Mitglieder des Vereins »Scuola degli Schiavoni«, gegründet in Venedig um die Mitte des 15. Jh-s, errichtet wurde. Die englische Historiographie hat ziemlich lange diese Inschrift studiert. In der vorliegenden Arbeit werden verschiedene Lösungen ausführlich angegeben.

Reljef s obilježjima bratovštine Svih svetih u Korčuli (XIV. st.).